

Романа КЮНЦІ
здобувач ІПСМ,
канд. філол. наук, доц.

ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО МОДЕРНУ В ХРАМОВИЙ РОЗПИС УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ

Постановка проблеми. Модерн як новий культурно-історичний напрям в Європі виникає в середині 90-х рр. XIX ст.; він базувався на декоративності, освоєнні культурної спадщини, втіленні національного колориту і традицій народного мистецтва. Разом з основною причиною появи нового стилю — переходом до індустріально-урбаністичного суспільства — не менш важливу роль зіграли психологічні мотиви виникнення модерну. Це криза селянської свідомості; колективістська, патріархальна свідомість, що поступилася індивідуалізму, притаманному індустріальному суспільству. Стиль українського архітектурного модерну сформувався під впливом європейського, і в його основі розташовано поєднання народної хатньої та церковної барокової архітектури. На становлення української новітньої церковної культури мали вплив як соціально-економічні умови, які супроводжувались національно-патріотичним піднесенням, так і видатні діячі культури.

Сьогодні в Україні склалися сприятливі умови для відродження та розвитку храмового будівництва та його архітектурно-мистецького оформлення на основі національних традицій та модерних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням української церковної архітектури, національних традицій храмобудування, його архітектурно-художнього впорядкування займалися численні українські вчені, зокрема: Ю. Асєєв, П. Білецький, В. Вечерський, О. Крушинська, Л. Прибега, І. Могитич, Я. Тарас, А. Данилюк.

Проблеми церковного малярства, стінописного та іконописного мистецтва висвітлювали в своїх працях К. Москалець, Т. Гарасимчук, Д. Степовик, О. Нога, М. Голубець та інші. У своїх дослідженнях вони вказують, що церковне малярство у мистецькому відношенні — це специфічне еклектичне поєднання прийомів візантійської культури, народної української орнаментики та модерних форм.

Постановка завдання. В Україні храмове малярство виконується на замовлення мецената або релігійної громади, які доручають художникові виконати церковний розпис в обумовленому стилі. Консерватизм української сільської громади закладений в ментальності українців і викликаний острахом порушення канонічності християнської віри. ТанDEM творчої оригінальності художника Миколи Гаврилів та прогресивних поглядів пароха церкви о. Василя Говгери створив безпрецедентний витвір мистецтва, що репрезентує духовний світ українців.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХ ст. — час значної перерви у розвитку українського храмового малярства, який тривав до початку Перебудови. У країні соцреалізму місця для церковного мистецтва не було. Спраглість духовного організму української нації показала всю свою силу після 1991-го. В Україні з'являються митці, які своєю неординарною творчістю та філософським осмисленням біблійних сцен створюють атмосферу, що дає відчуття не тільки душевний стан вірян, які нарешті здобули свій храм, а й відображає стан епохи, рівень психологічного сприйняття, катастрофу людського падіння і злету.

Таким філософом, митцем на Західній Україні є Микола Гаврилів, творчі роботи якого супроводжуються неабиякою цікавістю та неоднозначними дописами критики. Справжню вибухову реакцію викликав розпис церкви у селі Верин на Львівщині, збудованій за проектом архітектора Євгена Нагірного. Церковний розпис зроблено за підтримки, систематичних консультацій і благословення отця Василя Говгери — доктора теології, людини прогресивної і демократичної.

Ідея церкви як основного фундаменту української держави об'єднує всі біблійні сюжети у єдину композицію. Розпис церкви має складну композиційну побудову.

По горизонталі церква барвами розділена на три частини: світ земного духовного життя — пастельні вохристі тони, які переходять у блакитні та сині — світ євангелістів, пророків та святих отців церкви, а також світ найвищої духовної досконалості — золоті, сонячні кольори.

Автор розпису підсилив і вертикальне членування церкви. За традицією українського храмубудування, українські церкви тридільні: притвор, храм вірних і вівтарна частина. Своїми розписами художник підкреслив особливість і окремішність кожної з частин, і разом з тим — їх цілісність у структурі церкви.

Притвор, місце оглашених, М. Гаврилів оформив сюжетами Старого Завіту. Чотири знакові події: Жертва Ноя, Загибель Содом і Гоморі, пророк Ілля на вогненній колісниці та Цар Давид, який співає псалми — сцени, які демонструють кару за гріх і винагороду за віру.

Стінопис, на котрому пророк Давид грає на гуслах, заслуговує на особливу увагу. У книзі Самуїла (16:14–23) ми дізнаємося, що юний Давид причарував своєю грою людей і тварин. У парадигмі середньовічного християнського мислення Давид був образом Христа, якому, як богу, корилася природа, звірі та стихії [2, с. 61]. Давид у М. Гавриліва — це старець з довгою бородою та сумними очима; гуслі, на яких він грає — містичні, витягнуті до небес.

Форми картин повторюють овальну форму вітражу (вітражист Любомир Медвідь), де зображені перші люди: Адам і Єва.

Сюжети виконані в блідих сіро-зелених тонах, але, власне, ці спокійні барви акцентують увагу на динаміці та експресії, яка виражається як у міміці, жестах, проксеміці, візуальних контактах біблійних персонажів, в їх тілесній напрузі, так і в їх внутрішньому трагізмі, який художник виражає шляхом гіперболізації емоцій та переживань. Зосередженість художника на блідих пастельних тонах, не властивих українському церковному розпису, підкреслює психологізм та складність біблійних сюжетів, а динаміка цих сюжетів компенсує яскравість барв.

Верхня частина склепіння притвору прикрашена символікою старозавітної Євхаристії. Всевидюче око своїм промінням об'єднує трьох ангелів, які вказують на триособовість Бога. Руки ангелів хрестоподібно піднесені вгору, як у хвилини принесення жертви, коли, відклавши рипіду, диякон підносить хрестоподібно святий дискос і святу чашу, а ієрей урочисто виголошує «...Твоє від Твоїх тобі приносимо за всіх і за все». Золотий колір купола акцентує людські емоції на божественному духовному багатстві та царственості небес.

Купол храму вірних розмальований у нетрадиційному для сільських церков стилі: біблійну історію Преображення Господнього маляр подав у композиційно довершеній і філософськи осмисленій фабулі: шестиметрова постать Ісуса Христа (без апостолів) подана автором у супроводі Іллі, як представника живих, і Мойсея, як представника мертвих, чия мудрість губиться у світлі Христової слави. Образ божественного представлення своїми барвами й тематикою

робить купол повітряно-легким. Постаць Христа зображена на тлі хреста «Сонця правди», проміння якого сягає шістнадцяти пророків, розміщених парами поміж вісьмох вікон (рис. 1).

Проте найбільш вражаючим і філософськи переосмисленим є зображення Таємної вечері, розміщеної на барабані основної вежі церкви. Стіл, за яким відбувається Таємна вечеря, є безкінечним (круглим), що підкреслює можливість постійного приєднання до божественної трапези праведників. Окрім апостолів, зображених у динаміці, за столом присутні українські церковні діячі, канонізовані Іоанном Павлом II. Вони споглядають за дійством Таємної вечері; у статичних постанях відчутні віра та спокій. Це історичні постаті, зображені з документальною правдивістю. За спинами учасників Таємної вечері проступають ефірні силуети ангелів, які тримають вінки слави над апостолами та над блаженними.

Фасадні сторони арок у храмі вірних несуть глибоко пізнавальні елементи, оскільки на них зображені герб Київської єпархії та чотири пам'ятки сакральної архітектури цієї єпархії: Собор св. Михаїла, церква св. Миколая на Аскольдовій могилі, Софія Київська та Видубицький монастир; герб Львівської єпархії, і по обидва боки — пам'ятки сакральної архітектури Львова: церква св. Миколая, церква Преображення Господнього, церква св. Юра та церква Пресвятої Богородиці. Герб Стрийської єпархії об'єднує біля себе головні типи дерев'яної сакральної архітектури України: гуцульську церкву, лемківську, бойківську та церкву Центральної та Східної України. Чотири паруси барабану заповнені посталями християнських богословів. Кожна постаць доповнена фрагментами, що розказують про життя і християнську діяльність. Перспектива образу Івана Златоуста доповнена фрагментом його зустрічі з жінкою, яка не зрозуміла мудрості богослова. Слова жінки: «О Золотоустий! Криниця твоєї красномовності глибока, а мотузка мого розуміння коротка» змусили мудреця замислитись над його промовама і висловлюватись до народу більш зрозумілою мовою. Григорій Двоєслов зображений біля собору Святого Хреста в Єрусалимі. Постаць Григорія Богослова доповнює собор св. Ірини в Константинополі та чистий пергамент з промовистим написом «Про себе самого». Василій Великий як засновник чернечого життя зображений на тлі монастиря. Для досягнення історичної правдивості в зображенні образів цих християнських мудреців художник використав документальні джерела, в котрих сучасники, очевидці та іконописці описували зовнішність богословів.

1. Загальний вигляд храму вірних церкви Архангела Михаїла

Виразність композиційних сюжетів, акцент на їхньому психологізмі досягаються за допомогою мінімізації барв та кольорів; трагізм простежується в динаміці картин, які акцентують увагу на конфлікті великого внутрішнього багатства, чистоти та дрібних людських амбіцій.

Стінні Розписи храму вірних дають ґрунтовні знання з історії Нового заповіту, оскільки зображають епізоди з початку його тексту — від зустрічі Марії з Єлизаветою до Вознесіння. Кожен сюжет доповнений старозавітними та новозавітними символами. Психологізм біблійних історій перенесений на трагізм духовного життя українського народу. Для підсилення зв'язку між долею ізраїльського народу та українського, для наближення біблійних подій до українця, для створення рідної атмосфери художник наповнює церкву елементами української етнографії та побуту. У сюжеті Благовіщення на передньому плані ми бачимо прядку, якою користувалися українські жінки; Марія в сцені Успіння лежить на гуцульському килимі, якими ще й сьогодні славиться Верховина, а між балками дерев'яної стелі зображено сушені трави. У інших сюжетах зустрічаються елементи вишивки; гуцульське

різьблення оздоблює арки, а в даліні видніється панорама Карпат або височіє лемківська церква.

Вітражі, які присутні в церкві, художник використовує як елемент цілісного композиційного задуму. Вітраж продовжує сюжетну лінію розписів, розкриває один із вагомих моментів біблійного життя (рис. 2).

Храм вірних своїми розписами не тільки дає глибокі пізнання християнського вчення, розкриває перед нами культурні здобутки нашого народу, дає енциклопедичні знання з геральдики та символіки; церква у с. Верин підкреслює єдність церкви та держави. Дух часу, який дав можливість розкритися найпотаємнішим почуттям, показав особливість існування української греко-католицької церкви: вона була завжди на боці своїх вірян, вона завжди виховувала патріотизм, любов до Бога і до свого краю.

Власне, цю думку підкреслює розпис вівтарної частини, основна тематика якого спрямована на ствердження тези про Божественну опіку нашим краєм. Великий образ Богородиці Покрови з Ісусом на руках (для українського іконопису така Покрова є нетрадиційною) височить над усією Україною. Золотоверхий Київ бароковими куполами розлігся якраз під стопами Богородиці, а там далі вже вириває з туману новий храм, будівництво якого зініціювала громада греко-католиків. До панорами української землі потрапляють і Карпати, і Дніпро, і Миколаївські скелі (с. Верин знаходиться біля м. Миколаєва, що на Львівщині). Ідея рідного куточку, малої батьківщини присутня тут особливо чутливо і ніжно.

Під опікою Покрови митець розміщує і місцевих героїв-упіснів — В. Біласа та Д. Данилишина, які за трагічних обставин загинули у с. Верин, та двох сотників УПА, Грабенка та Явора. Ідея Покрови як берегині українського народу, заступниці виникла ще за часів козацтва (хоча свято відоме з XV ст.).

Барокова доба дала особливо багато зразків ікон «української Покрови» зі священниками та гетьманами під її святим омофором. Покрова у Веринській церкві тримає на руках Ісуса, що надає їй ще більшої сили і ваги: яка сила може перемогти материнську любов? Символ матері-покрови об'єднує найвагоміші стовпи української держави: матір-церкву, представлену Іоаном Павлом II, Бенедиктом XVI, митрополитом А. Шептицьким, блаженним М. Гузаром та Стрийськими владиками Юліаном Гбуром та Тарасом Сеньківим; матір-державу, яку представляють українські патріоти; та матір — українську родину, яка представлена екс-президентом А. Ющенком та його сім'єю. Такий

2. Вітраж, як елемент цілісного композиційного задуму

розпис ще раз підкреслює цінності, яким надає перевагу греко-католицьке духовенство, а це — церква, родина, держава (рис. 3).

Нетрадиційним для церковного розпису є зображення сходів до небес. У Книзі Буття (28:1–14) вміщено оповідь про те, як патріарх Яків побачив уві сні драбину, що опиралася на землю, а верхом сягала неба. Нею піднімалися вгору й сходили вниз янголи. Драбина Якова є прообразом Пресвятої Богородиці, яка стала немовби драбиною, якою Спаситель з небесних висот зійшов на землю [2, с. 15]. Для митця це не просто сходи у блаженну вічність: подорож сходами супроводжується музикою, що лунає з українських стародавніх інструментів. Сходи прямують у ефірну вічність, яка, наче вир, закручується і губиться в центрі купола. Покрова стоїть ніби на межі двох світів — світу земного і світу небесного; своєю постаттю вона ніби утримує їх рівновагу.

Українські іконописці завжди старались на іконах подати слов'янські лики, наблизити святі постаті до простого українського християнина, а традиція зображувати у церкві постаті святих отців церкви, гетьманів, меценатів започаткована ще у часи козаччини.

Показовим увіковічуванням пам'яті достойних українців є використання їх ликів для створення біблійних постатей. Мудрість і рівновага владики Володимира Стернюка добре відтворені у сюжеті «Чудо архангела Михаїла в Хонех». В образі Йосипа впізнаємо митрополита Йосипа Сліпого, а в образі євангеліста Марка художник втілив образ свого вчителя, Романа Безпалківа. Такий хід у церковному живописі є повчальним: добрі наміри, достойне життя варте увічнення.

Висновки. Розпис церкви св. Архистратига Михаїла села Верин, що на Львівщині, став яскравим прикладом модерного храмового розпису в сучасних умовах. На 1 000 м² розміщено 60 образів та ікон з 30-ма біблійними сюжетами та історичними подіями. Розпис виконаний акриловими фарбами. Сюжети розпису храму не обмежуються в просторі та часі, а плавно переходять з одного в інший, тим самим підтверджуючи плинність буття, його безкінечність та вічність. Близько 530-ти біблійних персонажів, розмірами від 1 см до 6 м, зображені на стінах церкви, а також 25 зображень Богородиці, 11 чудотворних ікон, 20 зображень Ісуса Христа, 80 — ангелів, 24 єпископи УГКЦ, 50 священників та монахів (історичних осіб). На стінах церкви зображено близько 30-ти пам'яток світової та сакральної архітектури.

Глибокий психологізм біблійних постатей, який змушує замислитися над промислом Божим, фрагментарний натуралізм деяких сцен (вбивство дітей царем Іродом, кривавий піт Христа) викликають любов до життя та спротив насильству та стражданню. Гармонійне поєднання вітражів та розпису в єдину розповідь пробуджують естетичну насолоду; доповнення розписів історичними деталями та фрагментами з вкрапленням сюжетів з історії української держави створюють враження відкритої книги становлення християнства та ролі в цьому процесі українського народу.

Без сумніву, такі сміливі кроки художник зміг реалізувати лише з дозволу і підтримки предстоятеля храму Архангела Михаїла, о. Василя Говгери, який своїми патріотичними поглядами та розумінням тенденцій сучасного мистецтва сприяв модерновому розпису храму. О. Говгера є не тільки духовним наставником своїх парафіян, він — богослов-науковець, авторитет і лідер громади, а тому у своїй починаннях заручився підтримкою мешканців села Верин.

3. Купол віттарної частини церкви Архангела Михаїла

Українці поступово відкривають для себе західний світ, разом з тим сучасне мистецтво, — і їх світогляд змінюється. Неодноразові розчарування в українських політиках роблять церкву єдиним провідником, а жертви, на які йшло греко-каторицьке духовенство за віру та своїх парафіян, залишають їм довіру і визнання. Проте навіть в таких сприятливих умовах церква повинна давати своїм парафіянам поживу для духовного зростання, і, відповідно, священники повинні бути надзвичайно ерудованими, обізнаними, толерантними і, безумовно, ґрунтовно знати теологію і правильно трактувати її своїм парафіянам. Одним із напрямків такого просвітництва є новітнє бачення церковного розпису.

За часи незалежності української держави, протягом двох десятиліть в Україні збудовано та відновлено значну кількість храмів. Разом з тим деякі з них в тому, що стосується архітектурно-

художнього оформлення, викликають цілком заслужені критичні зауваження. Для того, щоб переломити тенденцію останніх десятиліть, що виявляється у копіюванні творів відомих майстрів або наслідуванні візантійських зразків, необхідно поєднати зусилля духовенства та релігійної громади, погляди яких на сучасну архітектуру та мистецтво в світлі останніх подій в Україні та з огляду на європейський вектор розвитку держави змінюються від консерватизму до модерну.

Власне, така сприятлива ситуація склалася в процесі розпису церкви села Верин на Львівщині, що засвідчує відродження, на думку автора, модерного церковного розпису, який посяде належне місце в історії українського храмового малярства.

1. *Логвин Г.* Культові споруди в Україні // Українці: Історико-етнографічна монографія: У 2 кн. — Опішне, 1999. — Т. 2. — С. 417–462.

2. Розписи в Святоуспенській Унівській Лаврі / Упоряд. схм. Йов (Ігор) Вадюк, Мирослава Лемик. — Львів, 2010.

Анотація. Довготривалі застій у церковному будівництві та церковному розписі сприяв утворенню вакуумного середовища в цілому мистецькому напрямі. Повернення українського модерну у храмові розписи свідчить про відродження українського мистецтва на основі патріотичних ідей та національних цінностей.

Ключові слова: сучасне храмове малярство, церковний розпис, модерн, національні традиції.

Аннотация. Длительный застой в церковном строительстве и церковной росписи привел к возникновению вакуума в целом художественном направлении. Возврат украинского модерна в церковную роспись свидетельствует о возрождении украинского искусства на основе патриотических идей и национальных ценностей.

Ключевые слова: современная храмовая живопись, церковная роспись, модерн, национальные традиции.

Summary. A long-lasting era of stagnation in the church building and church art, produced a vacuum like environment in the artistic world. The comeback of the Ukrainian contemporary church art testifies about the renaissance of Ukrainian Art based on patriotic ideas and national values.

Keywords: Contemporary temple art, church painting, modern, national traditions.